

It is argued that in case of contradiction between the norms of the by-law and the norms of the law, the norms of the law should be applied since it has a higher legal force.

Based on the analysis of judicial practice, it was found that a conflict may arise between the legal positions of the Supreme Court in the composition of different panels, chambers or joint chambers, between the legal positions of the Supreme Court and the Grand Chamber of the Supreme Court. It has been proven that the cause of such conflicts may be a different approach of the courts to the interpretation of legal norms regulating the same social-administrative legal relations, as well as a departure from a previously formed legal position; application by cassation courts of an unequal approach to the resolution of conflicts in legislation.

The author substantiates that in order to overcome the conflict between the legal positions of the Supreme Court, certain rules are applied, according to which the conclusions contained in the decisions of the judicial chamber of the court of cassation have priority over the conclusions of the collegium of judges of the court of cassation, the conclusions of the joint chamber - over the conclusions of the chamber or collegium judges of the court of cassation, and the conclusions of the Grand Chamber of the Supreme Court - over the conclusions of the joint chamber, chamber and collegium of judges.

Keywords: conflict in legislation, legal force, hierarchy of legislative acts, administrative proceedings, opinion of the Supreme Court, Supreme Court.

DOI: 10.33766/2524-0323.99.26-40

УДК: 342.947/347.961/342.9

Веселов М. Ю., доктор юридичних наук, професор, професор кафедри державно-правових дисциплін факультету № 2 Криворізького навчально-наукового інституту Донецького державного університету внутрішніх справ (м. Кривий Ріг - м. Кропивницький, Україна)

e-mail: veselovndl@ukr.net

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-3963-2764>

Ладіна Л. С., приватний нотаріус, аспірантка Одеського державного університету внутрішніх справ (м. Одеса, Україна)

e-mail: ladina_ludmila@ukr.net

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-0586-8768>

ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ НОТАРІУСІВ ЗА ПРАВОМ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ЙОГО ПРИНАЛЕЖНОСТІ ДО НОТАРІАЛЬНОЇ СИСТЕМИ ЛАТИНСЬКОГО ТИПУ

Стаття присвячена аналізу юридичної відповідальності нотаріусів у нотаріальних системах латинського типу з метою запозичення позитивного досвіду для модернізації інституту юридичної відповідальності нотаріусів в Україні. Результатом становлення та формування нотаріату латинського типу була тривала еволюція правових ідей в країнах романо-германської правової системи. Зазначені правові ідеї є результатом розвитку культури і людської цивілізації та цінними здобутками правової науки. Будучи учасницею Міжнародного союзу латинського нотаріату, Україна потребує приведення (національного) законодавства у відповідність до основних ознак латин-

ського нотаріату, у тому числі й у сфері юридичної відповідальності нотаріуса. Зазначено, що нотаріат латинської типу поділяється на нотаріат німецької моделі, нотаріат французької моделі та змішану форма нотаріату. У статті досліджено кожен із видів системи латинського нотаріату.

Нотаріат німецької моделі побудований таким чином, що функція нотаріуса має надмірно формалізований характер, оскільки при проведенні консультацій, переговорів, витребуванні необхідних документів і т. ін. (що фактично складає підготовку до нотаріальних дій) нотаріус не бере активної участі. Французька модель латинського нотаріату, на відміну від німецької моделі, характеризується ініціативністю самого нотаріуса з моменту звернення до нього зацікавленої особи та наявністю тісної взаємодії між ними протягом усього часу вчинення нотаріальної дії. Змішана модель поєднує елементи німецької та французької моделей.

Вивчаючи особливості юридичної відповідальності в країнах з нотаріальною системою латинського типу, було зроблено висновок про необхідність вдосконалення законодавства України щодо застосування інституту юридичної відповідальності нотаріуса.

Ключові слова: нотаріат, нотаріус, приватний нотаріус, юридична відповідальність нотаріуса, нотаріальна система латинського типу, види юридичної відповідальності, порушення етики нотаріуса.

Постановка проблеми. Правова держава гарантує кожному громадянину дотримання прав і свобод, у тому числі отримання кваліфікованої юридичної допомоги [1]. Реалізація зазначеного права включає й належне виконання своїх обов'язків нотаріусами України. Діяльність нотаріуса має суспільне значення та розглядається як одна з найважливіших і найпрестижніших професій у громадянському суспільстві. Це насамперед пов'язано з тим, що його діяльність є однією з основних ознак, яка визначає рівень захищеності прав людини та є одним зі складників на шляху забезпечення розбудови верховенства права в кожній демократичній і правовій державі. Приймаючи професійні рішення, нотаріус не є абсолютно самостійним, оскільки наявність контролю потребує від нього імперативного дотримання норм законодавства, правил професійної етики тощо. Інститут юридичної відповідальності приватного нотаріуса спрямований на забезпечення відповідального ставлення нотаріуса до виконання своїх обов'язків (існує для запобігання вчинення ним правопорушень [2, с. 28]), з іншого боку – наявність особливого порядку стосовно притягнення до відповідальності нотаріуса є однією з основних гарантій його професійної діяльності.

Інститут юридичної відповідальності нотаріусів на тлі євроінтеграційної спрямованості України потребує пильної уваги й модернізації, а законодавство України щодо регулювання діяльності та юридичної відповідальності нотаріусів – приведення до міжнародних стандартів. Вивчення зарубіжного досвіду реалізації інституту юридичної відповідальності нотаріусів з метою запозичення позитивних здобутків і врахування негативних аспектів дасть змогу удосконалити зазначений інститут і створити дієву та ефективну систему заходів попередження порушень з боку нотаріуса та його відповідальності в умовах сучасних потреб суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Адміністративно-правовому забезпеченню й діяльності нотаріусів в Україні та зарубіжних країнах, які відносяться до нотаріальної системи латинського типу, приділялась увага таких науковців, як: К. Ф. Білько, С. С. Василів, Н. М. Денисяк, Н. В. Ільєва, Ю. П. Ільїна, О. В. Сорочкіна та багато інших. Однак, незважаючи на чималу кількість наукових праць, питання юридичної відповідальності нотаріусів у нотаріальних системах латинського типу не розглядалися в контексті можливості імплементації цього досвіду в українську правову систему.

Формулювання цілей. Метою статті є аналіз юридичної відповідальності нотаріусів нотаріальної системи латинського типу та порівняння правового регулювання подібних правовідносин із вітчизняним законодавством.

Виклад основного матеріалу. Юридична відповідальність за своєю сутністю є важливим елементом правового регулювання суспільних відносин, що проявляється в цілеспрямованому впливі держави на поведінку суб'єкта права за допомогою юридичних засобів. Завдяки цьому впливу стає можливим гідне впорядкування суспільних відносин, надання їм певної системності та стабільності, уникнення різких загострень соціальних конфліктів, максимально можливе втілення принципів соціальної справедливості [3, с. 41]. Доволі часто у фаховій літературі зустрічається думка, що юридична відповідальність починається тільки тоді, коли особа не виконала покладений на неї обов'язок, порушила закон. У випадку невиконання або неправильного виконання нею своїх обов'язків, юридична відповідальність набирає негативної форми, а саме санкцій з боку держави.

На нотаріуса покладається обов'язок посвідчувати права, а також факти, що мають юридичне значення, та вчиняти інші нотаріальні дії, передбачені Законом України «Про нотаріат», з метою надання їм юридичної вірогідності [4]. Тому при виконанні такої суспільно-важливої діяльності наявність інституту юридичної відповідальності є обов'язковим елементом, котрий буде стримувати як державних, так і приватних нотаріусів від вчинення протиправних дій.

Сучасна юридична наука наголошує на існуванні системи нотаріату в країнах «*common law*», де роль його незначна або зовсім відсутня (нотаріат англосаксонського типу), та країн «*civil law*» (латинської системи), у якій нотаріат посідає чільне місце серед публічних інститутів та які об'єднані в *Міжнародний союз латинського нотаріату* [5, с. 125].

Нотаріальні органи країн латинської системи об'єднує те, що вони відносяться до так званого *писаного права*. Латинський нотаріат сформувався на підставі римського права, яке стало основою для його генези. Однією з характерних ознак латинського нотаріату є незалежність кожного нотаріуса, як основа побудови всієї системи нотаріату

Вступ України до Міжнародного союзу латинського нотаріату зумовлює приведення у відповідність до основних ознак латинського нотаріату вітчизняного законодавства, у тому числі й у сфері юридичної відповідальності нотаріуса. Процес модернізації системи нотаріату в нашій державі було розпочато через розроблення та затвердження Концепції реформування органів нотаріату в Україні 24 грудня 2010 року. Після цього було прийнято ряд нормативно-правових

актів, які наближали вітчизняний нотаріат до латинської моделі, проте залишилося чимало невирішених питань, які необхідно узгодити з метою відповідності вітчизняного нотаріату латинському типу, зокрема, питання переходу до єдиного нотаріату [5, с. 130]. Результатом становлення та формування нотаріату латинського типу була тривала еволюція правових ідей в країнах романо-германської правової системи. Зазначені правові ідеї є результатом розвитку культури і людської цивілізації та цінними здобутками правової науки.

У навчальній літературі (наприклад, навчальний посібник за ред. В. М. Бесчастного, 2008 року) зазначено, що латинський нотаріат базується на таких *принципах*, як: 1) достатня кваліфікація та широка правова обізнаність нотаріуса. Такого рівня професіоналізму властивості нотаріуса створюють необхідні умови для засвідчення різних правочинів та проведення консультацій із різних правових питань для своїх клієнтів; 2) незалежність нотаріуса, тобто для вчинення різного роду нотаріальних дій він повинен бути вільним у виборі прийняття рішень; іншими словами, він не може бути державним службовцем; 3) неупередженість нотаріуса, що повинна проявлятися в діяльності нотаріуса стосовно сторін, має бути незаперечною й не створювати привілеї для будь-кого; 4) зберігання копій документів, оригінали яких були посвідчені ним особисто; 5) особиста юридична відповідальність нотаріуса, котра може наставати за заподіяну шкоду третім особам в процесі виконання своїх повноважень, у тому числі всім своїм майном у випадках, передбачених законом; 6) межі територіальних повноважень нотаріуса, тобто він може здійснювати свої повноваження в границях визначеного територіального округу; 7) членство в нотаріальному органі – нотаріальній палаті [6, с. 24].

У своєму дослідженні Н. В. Ільєва зауважила на важливості значення принципу незалежності для латинського нотаріату, оскільки вказаний принцип на практиці створює передумови зниження витрат держави на створенні системи гарантованої та необхідної допомоги громадянам і юридичним особам. Так само відбувається підвищення матеріальної відповідальності нотаріусів, завдяки попередженню незаконного втручання державних органів та посадових осіб у діяльність нотаріуса та підвищення кваліфікації нотаріусів й забезпечення збереження таємниці нотаріальних дій тощо [7, с. 153]. І це дійсно видається важливою умовою в реалізації функцій нотаріату. Водночас чи має втілення цього принципу єдину уніфіковану модель у всіх країнах, які належать до типу так званого «латинського нотаріату»?

У цивілістичній науці нотаріат латинської типу поділяється на нотаріат німецької, французької та змішану моделі.

Нотаріат німецької моделі побудований таким чином, що функція нотаріуса має надмірно формалізований характер, оскільки при проведенні консультацій, переговорів, витребуванні необхідних документів тощо, що фактично складає підготовку до нотаріальних дій, нотаріус не бере активної участі. Робота нотаріуса зводиться тільки до розробки відповідного, необхідного клієнту, акту та його подальше посвідчення [8, с. 148].

Німецький нотаріат функціонально входить до системи добровільної підсудності або юрисдикції (*freiwillige Gerichtsbarkeit*), яка також є різновидом процесуального права. Таким чином, слід погодитися з Дж. Берманном, який наголошує, що німецький нотаріат тісно пов'язаний із німецькою системою правосуддя та адвокатурою [9].

Німецька модель нотаріату, у залежності від обсягу функціональних повноважень нотаріуса, має три форми:

1) приватні нотаріуси займаються тільки нотаріальною діяльністю й нічим більше (така форма нотаріату практикується в Баварії, Бранденбурзі, Гамбурзі, Мекленбург-Передній Померанії, Рейнланд-Пфальці, Саарі, Саксонії, Саксонії-Анхальт, Тюрингії та прилеглої до Рейну частини Північної Рейн-Вестфалії);

2) адвокати-нотаріуси займаються одночасно адвокатською діяльністю й нотаріальною (така форма нотаріату поширена в Берліні, Бремені, Гессені, Нижній Саксонії, Шлезвіг-Гольштейні і в східних областях Північної Рейн-Вестфалії);

3) державні нотаріуси – службовці, які перебувають на державній службі, отримують платню з державного бюджету, а гонорар за послуги повністю йде в казну країни (зазначена форма нотаріату практикується в Баден-Вюртемберзі) [10, с. 47].

Діяльність нотаріусів у Федеративній Республіці Німеччині регулюється відповідним законодавством, яке складається із федеральних законів, постанов, статутів, адміністративних правил тощо. *Федеральне положення про нотаріат* є найголовнішим законодавчим актом в ієрархії правового регулювання цієї держави, яким керуються адвокати-нотаріуси при виконанні ними нотаріальних дій та нотаріуси, котрі займаються виключно нотаріальною діяльністю [11]. До основних функціональних обов'язків нотаріуса в Німеччині відносяться посвідчення правочинів у таких галузях, як комерційне право; корпоративне право; спадщина і дарування; сімейне право; доручення на медичний догляд. За невиконання зазначеного обов'язку нотаріуси несуть майнову відповідальність. Крім того, надання консультацій обов'язково повинно бути задокументовано. При виконанні своїх обов'язків нотаріус повинен об'єктивно, незалежно й неупереджено оцінювати угоду стосовно всіх учасників, притому він зобов'язується зберігати всі матеріали справи в таємниці. Відповідно до Федерального положення про нотаріат, професія нотаріуса не є комерційною діяльністю. Нотаріус не може вчиняти будь-яких комерційних дій, зокрема агітацій, що суперечать офіційній посаді [10, с. 48]. Оплата за нотаріальні послуги визначається державою та залежить від суми правочину. Нотаріуси Німеччини зобов'язані дотримуватися передбачених державою сум гонорарів і не мають права стягувати більше, ніж передбачено законом [11]. Також для нотаріусів Німеччини встановлюються чіткі територіальні обмеження здійснення професійної діяльності, які не мають права працювати за регіональними межами округів суду першої інстанції та округу апеляційного суду, а лише в межах свого округу [12, с. 136]. Водночас слід звернути увагу, що, відповідно до законодавства Німеччини, нотаріус підлягає відповідальності у випадку навмисного або з необережності порушення покладених на нього службових обов'язків щодо інших осіб. Федеральне положення про нотаріат встановлює

зобов'язання відшкодувати цим особам завдану шкоду (§ 19). Якщо нотаріус винен лише в недбалості, він може бути притягнутий до відповідальності лише в тому випадку, якщо потерпіла сторона не може отримати компенсацію іншим способом; однак це не має відношення до офіційних дій, зазначених у § 23 (Зберігання та видача цінностей) та § 24 (Підтримка та представництво залучених сторін) Федерального положення про нотаріат. Якщо нотаріус не вчиняє відповідних дій щодо відшкодування, то застосовуються положення Цивільного кодексу про відповідальність за шкоду в разі порушення державним службовцем своїх службових обов'язків. Німецьким законодавством передбачається персональна відповідальність нотаріусів; держава не відповідає за їхні дії [13].

Таким чином, можна констатувати, що нотаріуси Німеччини за порушення своїх професійних обов'язків можуть підлягати *цивільно-правовій відповідальності* як особи, винні в завданні збитків.

Виконання своїх професійних обов'язків нотаріусами породжує постійний цивільний зв'язок із третіми особами, оскільки страхуванню професійної відповідальності нотаріуса приділяється дуже багато уваги – останній не може здійснювати свою професійну діяльність без дотримання цієї процедури. Страхування покриває практично всі види відповідальності. Винятками можуть бути: вимоги про відшкодування шкоди в результаті свідомого, навмисного порушення службових обов'язків; вимоги про відшкодування шкоди, яка була спричинена щодо неєвропейського права, якщо порушення службових обов'язків не полягає в тому, що можливість застосування цього права не була визнана; вимоги про відшкодування шкоди, яка була завдана внаслідок вчинення розкрадання персоналом нотаріуса, крім випадків, коли у відношенні нотаріуса порушується питання про притягнення його до відповідальності через недбале виконання своїх службових обов'язків по контролю за персоналом [13].

Крім цивільно-правової відповідальності, Федеральним положенням про нотаріат передбачена *дисциплінарна відповідальність* нотаріусів. Порушення дисциплінарного провадження у відношенні нотаріуса відбувається за наявності достатніх фактичних ознак того, що він або його стажист навмисно порушують свої службові обов'язки та це порушення не відноситься до категорії малозначних. У такому разі контролюючий орган зобов'язаний порушити щодо них дисциплінарне провадження. Загальний строк давності притягнення до дисциплінарної відповідальності за дисциплінарний проступок встановлюється у 5 років. Зі змісту § 95а також вбачається можливість порушення кримінального провадження у відношенні нотаріуса за порушення своїх функціональних обов'язків. Заходами дисциплінарного стягнення може бути догана, штраф або відсторонення від посади. На нотаріусів може бути накладено штраф у розмірі до 50 000 євро, а на нотаріусів-стажистів – до 5 000 євро. Якщо діяння, за яке накладається штраф, ґрунтується на одержанні прибутку, може бути накладено штраф у подвійному розмірі одержаної вигоди. Дисциплінарні стягнення у вигляді догани та штрафу можуть бути застосовані одночасно. У відношенні адвоката-нотаріуса також може бути застосовано рішення про відсторонення від посади на певний строк як дисциплінарний

захід. У цьому випадку в повторному призначенні нотаріусом може бути відмовлено лише в тому випадку, якщо нотаріус тим часом виявився винним у поведінці, яка робить його негідним знову виконувати обов'язки нотаріуса. У випадку застосування до адвоката-нотаріуса звільнення з посади це також призводить до виключення з адвокатської професії [13].

Досліджуючи наведені особливості законодавства Німеччини, країни, яка є одним з класичних представників німецької моделі латинської системи нотаріату, можна зазначити, що інститут юридичної відповідальності нотаріуса чітко структурований та передбачає застосування, у залежності від правопорушення, кримінальної, адміністративної, дисциплінарної та цивільно-правової відповідальності.

Французька модель латинського нотаріату, на відміну від німецької, характеризується ініціативністю самого нотаріуса з моменту звернення до нього зацікавленої особи та наявністю тісної взаємодії між ними протягом всього часу вчинення нотаріальної дії [12, с. 136]. Зазначена модель розглядається як конвеєр з індивідуальним підходом, у якому нотаріус і працівники нотаріальної контори забезпечують здобуття бажаного клієнтом правового результату. Як слушно зауважує Ю. П. Ільїна, у результаті такого «гнучкого підходу» спостерігається ігнорування формалізму, що деколи знижує публічно-правову складову нотаріальної професії, що може призвести до одностороннього відношення нотаріуса до виконання своєї роботи [8, с. 149].

Нотаріальна система Франції є частиною публічної системи правосуддя та має назву «*публічна нотаріальна служба*», а нотаріус – це встановлена державою посада, володар якої наділений правом посвідчувати юридичні акти [14, с. 123]. Основним законодавчим актом, який регулює професійну діяльність нотаріусів на території Франції, є *Ордонанс «Про статус нотаріуса»*, котрий було прийнято у 1945 році [15]. Ордонанс визначає нотаріуса, як державного службовця, який покликаний посвідчувати всі правочини та контракти, яким сторони повинні або бажать надати характеру автентичності актам державної влади, а також для забезпечення дотримання та виконання їх умов.

Професія нотаріуса у Франції має певну специфіку, що робить її унікальною та свого роду парадоксальною, оскільки нотаріальна діяльність полягає в об'єднанні в одній особі двох різних, навіть протилежних якостей: посадової особи, якій держава делегувала офіційну функцію, та особи, що здійснює цю функцію в рамках ліберального статусу. Наявність ліберального статусу нотаріуса пояснює наявність в останнього обов'язку відповідального радника. Крім того, у громадян є право обирати нотаріуса, до якого клієнти, скоріше, ставляться не як до представника влади, а як до цілком незалежного відповідального радника. При виконанні своїх обов'язків нотаріус повинен ретельно виконувати «зобов'язання з консультування», оскільки в разі неналежного виконання цих обов'язків суди накладають на винну особу досить жорсткі санкції. Нотаріус несе необмежену особисту відповідальність за свої дії та консультації: будь-яка помилка або недбалість, допущена ним або його співробітниками, обов'язково призводить до

відшкодування ним збитків. По суті, наявність відповідальності за вчинені дії спонукають нотаріусів Франції максимально ретельно та уважно підготувувати кожен юридичний документ і нотаріальний акт. У французькій правовій системі значно нижчий, ніж у Німеччині, рівень формалізації та типологізації нотаріальних актів. Але створення кожного документа – це дуже тривалий процес, упродовж якого помічники нотаріуса навіть допомагають зібрати необхідні для укладення нотаріального акта документи [14, с. 123-124].

Як державний службовець та представник держави, нотаріус має численні спеціальні зобов'язання, дотримання яких, а також загального обов'язку застосовувати закони та правила, забезпечується спеціальним дисциплінарним законодавством. Французькі нотаріуси несуть персональну відповідальність за всю свою професійну діяльність, повинні дотримуватися принципів добросовісності й суворості щодо автентичності та відповідати за зміст, форму й збереження складених ним актів; консультувати свого клієнта, пояснюючи різні варіанти, що йому доступні, та наслідки укладання правочинів й інших актів, які він збирається підписати. Крім того, нотаріус є суб'єктом професійної таємниці: конфіденційна інформація, котра розкривається нотаріусу, державній службовій особі під час виконання ним своїх функцій, у жодному разі не повинна бути ним розкрита стороннім особам. Крім кримінальних та дисциплінарних стягнень, які можуть бути застосовані до нотаріуса, він також обов'язково повинен відшкодувати завдану шкоду [16].

Юридична відповідальність для французьких нотаріусів настає у випадку завдання шкоди, не належного виконання обов'язків та інших, передбачених законодавством порушеннях, і проявляється у вигляді цивільно-правової, дисциплінарної й кримінальної відповідальності. *Цивільно-правова відповідальність* може наступити за будь-яку недбалість з боку нотаріуса та виникненні сумнівів щодо вірності при складанні актів і перевірках, які він повинен проводити. Французьким законодавством, як і в більшості нотаріальних системах латинського типу, передбачаються подвійні гарантії відшкодування шкоди нотаріусом: страхування професійної цивільної відповідальності та колективну гарантію. *Кримінальна відповідальність* настає у випадку, якщо нотаріус зафіксував свідомо недостовірні факти; у такому разі йому висувається звинувачення в «публічній підробці» (*«faux en écriture publique»*). На відміну від кримінального покарання, яке передбачене та санкціоноване спеціальним кримінальним законодавством, *дисциплінарне стягнення* є допустимим за порушення всіх етичних правил [16].

Закон «Про довіру до судової інституції» (від 22.12.2021 р. № 2021-1729) реформував відповідальність нотаріусів та переглянув правила їх етичної діяльності. Будь-яка дія, що суперечить кодексу етики, у тому числі пов'язана з діями, вчиненими поза межами професійної діяльності, вчинене нотаріусом, може потягнути *дисциплінарну відповідальність*.

Юрисдикційним органом, який уповноважений розглядати справи щодо дисциплінарного правопорушення нотаріуса, є дисциплінарна палата в складі судді з апеляційного суду та двох представників з нотаріального органу, що ство-

рюється при кожній регіональній раді нотаріусів. Рішення дисциплінарної палати може бути оскаржено до Національного апеляційного суду, який створюється при Вищій раді нотаріату та складається з трьох магістрів і двох нотаріусів. Рішення Національного апеляційного суду може бути оскаржено в касаційному порядку. До нотаріуса можуть застосувати такі дисциплінарні стягнення: попередження; осуд; тимчасову заборону займатися діяльністю не більше ніж на 10 років (можливе призупинення діяльності); звільнення, що тягне за собою постійну заборону на практику; позбавлення почесного статусу; штраф [17].

Ще однією формою латинського нотаріату є *змішана модель*, яка поєднує елементи німецької та французької моделі. Її використовують у багатьох європейських та латиноамериканських державах, таких, як: Іспанія, Нідерланди, Швейцарія, Португалія, Куба та інші [8, с. 149].

В Іспанії нотаріусами можуть працювати юристи високого класу, які нерідко паралельно займаються викладацькою діяльністю в університетах, а розробкою та укладанням договорів і виконанням супутніх формальностей зайняті переважно адвокати. Згідно зі ст. 1 профільного Закону Іспанії, нотаріус – це призначений державою службовець, який покликаний засвічувати, згідно з чинними законами, договори та інші юридично важливі документи. Слід зазначити, що в Іспанії діє як приватний, так і державний нотаріат, нотаріальні дії нотаріуси виконують від імені держави. Крім того, як встановлено у ст. 16 Закону Іспанії, нотаріус не може бути державним службовцем, займатися підприємницькою діяльністю та отримувати будь-який прибуток від іншої діяльності [14, с. 126].

Законодавство Іспанії передбачає відповідальність нотаріуса у разі вчинення дисциплінарного проступку або інших дій, що можуть вплинути на пристойність професії. Рада директорів асоціації може попередити нотаріуса, винести письмову догану та оштрафувати на суму до 25 доларів. У разі вчинення повторного правопорушення, рішення про застосування відповідальності нотаріуса буде приймати суд, який може оштрафувати на суму в еквіваленті до 100 доларів США, а також повідомити Міністерство юстиції, для внесення запису у відповідні справи нотаріусів [18].

На наш погляд, цікавим видається досвід Естонії, оскільки, на відміну від передніх держав, правове регулювання нотаріальної діяльності цієї країни (Естонії), так само, як і в Україні, будувалося на пострадянській моделі. Після відновлення незалежності та з прийняттям 28 червня 1992 року Уряд Естонської Республіки почав реформувати національне законодавство та перші нормативно-правові акти, котрі мали відношення до нотаріальної діяльності, набули чинності 01.11.1993 р.; це був Закон Естонії «Про нотаріат» [19]. Зазначений закон замінив на латинську модель діючу до того систему державного нотаріату. Законом встановлено, що нотаріус – це носій публічно-правових функцій, незалежна посадова особа, якій державою делеговані завдання із забезпечення безпеки правовідносин та запобігання правових спорів. Незрозумілим є тільки те, чи нотаріат є державний, чи приватний, оскільки в законі про це не зазначено. Нотаріусом може бути особа, якій державою надано право засвічувати за клопотаннями осіб обставини

та події, що мають правове значення, та вчиняти інші дії, щоб забезпечити стабільність правопорядку. Нотаріус не відноситься до категорії «підприємець» або «державний службовець», він виконує свої службові обов'язки, як особа вільної професії, від свого імені та під свою особисту відповідальність. Документом, який фіксує результат нотаріальної діяльності, є нотаріальний акт [14, с. 122-123].

Однією з характерних рис естонського нотаріату є його «самокупність», тобто самостійна відповідальність за шкоду, заподіяну власною діяльністю. Нотаріус особисто відповідає за шкоду, завдану неправомірним порушенням службових обов'язків. Водночас держава має гарантувати громадянину впевненість у тому, що у будь-якому разі шкода буде йому відшкодована, тому держава в обмежених окремих випадках «бере на себе» відповідальність за завдану нотаріусом шкоду, коли він не може задовольнити вимоги про відшкодування шкоди, залишаючи за собою право регресного позову [20, с. 601]. Таким чином, цивільно-правова відповідальність естонських нотаріусів має субсидіарний характер, оскільки держава, незважаючи на те що діяльність нотаріуса носить самостійний та незалежний характер, може виступати особою, зобов'язаною відшкодувати завдану шкоду. Водночас, здійснюючи професійну діяльність, нотаріуси зобов'язані страхувати свою відповідальність на випадок завдання шкоди, але такий вид страхування не буде розповсюджуватися на відшкодування шкоди, яка була завдана внаслідок навмисних винних дій нотаріуса [21].

20.09.1995 р. в Естонській республіці було прийнято Закон «Про дисциплінарну відповідальність нотаріусів», яким зараз визначаються підстави дисциплінарної відповідальності нотаріусів, осіб, які їх замінюють, кандидатів у нотаріуси та порядок притягнення їх до *дисциплінарної відповідальності*. Дисциплінарним проступком нотаріуса є: 1) винне невиконання або неналежне виконання службових обов'язків, у тому числі порушення чітко викладеної та неоднозначної норми права при реалізації закону або стягнення плати, що не відповідає тарифам нотаріуса; 2) негідний вчинок, тобто протиправне діяння, що суперечить загальноприйнятим нормам поведінки або ганьбить професію нотаріуса, незалежно від того, вчинено таке діяння під час виконання службових обов'язків чи ні. За вчинення зазначених дій до нотаріуса може застосовуватися такі дисциплінарні стягнення, як догана, штраф або відсторонення від посади [22].

Досліджуючи інститут юридичної відповідальності нотаріусів латинської системи нотаріату, можна зазначити, що кожен підвид має певні особливості.

Маємо констатувати, що нотаріат німецької моделі характеризується більшим взаємозв'язком із системою державних органів й адвокатурою, а в межах деяких адміністративно-територіальних одиниць дозволяється поєднувати адвокатську та нотаріальну діяльність, що кардинально відрізняє зазначену систему від нотаріату України. Українське законодавство забороняє нотаріусам займатися підприємницькою й адвокатською діяльністю, бути засновником адвокатських об'єднань, перебувати на державній службі або службі в органах місцевого самоврядування, у штаті інших юридичних осіб, а також виконувати іншу оплачувану роботу, крім виконання функції медіатора, викладацької, наукової та творчої діяльності, а також діяльності у професійному самоврядуванні нотаріусів [4].

Для німецької моделі латинської нотаріальної системи характерним є наявність чітко сформульованого інституту юридичної відповідальності, у якому розрізняються такі види юридичної відповідальності, як кримінальна, дисциплінарна та цивільно-правова за порушення професійних обов'язків нотаріусом.

Французька модель латинського нотаріату характеризується меншим формалізмом та більшим взаємозв'язком із клієнтом, незважаючи на те, що виступає частиною публічної системи правосуддя Франції. Це також не цілком збігається з українською системою нотаріату, оскільки вона містить достатньо багато елементів державного регулювання (впливу). Нотаріуси французької моделі несуть не обмежену персональну відповідальність за свою професійну діяльність та у випадку вчинення правопорушення будуть нести кримінальну, цивільно-правову та дисциплінарну відповідальність.

Змішана модель латинського нотаріату одночасно має характерні риси німецької та французької моделі. Позитивним досвідом, котрий Україна може використати для реформування нотаріального законодавства, є досить врегульований інститут юридичної відповідальності, зокрема механізм притягнення до дисциплінарної відповідальності нотаріусів, чого не вистачає українській нотаріальній системі щодо приватних нотаріусів. Враховуючи проведений аналіз, вважаємо, що українська модель нотаріату має більше ознак саме змішаної моделі, оскільки нотаріус є уповноваженою державою на здійснення професійної нотаріальної діяльності фізичною особою, яка має обмеження щодо підприємницької, адвокатської діяльності, перебувати на державній службі або службі в органах місцевого самоврядування тощо. Неналежне виконання професійних обов'язків нотаріусами тягне за собою відповідальність, але її вид буде різнитися від статусу нотаріуса: державний або приватний. Відсутність чіткого механізму притягнення до дисциплінарної відповідальності приватного нотаріуса умовно робить такий вид юридичної адміністративно-правовим. Саме тому в модернізації національного нотаріального законодавства необхідно врахувати досвід країн змішаної моделі латинського нотаріату.

Висновки. Аналізуючи законодавство типових країн-представниць німецької, французької та змішаної моделі латинської системи нотаріату можна простежити чітке окреслення меж цивільно-правової, дисциплінарної та кримінальної відповідальності. Якщо провести аналогію правового регулювання цих правовідносин з вітчизняним законодавством, можна побачити та підкреслити, що значна їх частина (як мінімум, що стосується дисциплінарної відповідальності) в українській правовій системі є предметом адміністративно-правового регулювання. Натомість законодавство України, згадуючи про відповідальність нотаріуса, не приділяє належної уваги конкретизації виду юридичної відповідальності за вчинення тих чи інших правопорушень, а відсутність чіткого адміністративно-правового механізму та процедури застосування певних видів санкцій щодо приватних нотаріусів, робить неможливим застосування до нього заходів дисциплінарного впливу. Отже, враховуючи спрямування України до європейських демократичних цінностей та наближення нашої держави до європейських стандартів, націо-

нальне законодавство, зокрема адміністративно-правове регулювання щодо відповідальності нотаріусів потребує подальшого вдосконалення з урахуванням правового досвіду країн латинської нотаріальної системи, що може визначити перспективи наших подальших наукових розвідок у цьому напрямку.

Використані джерела:

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. Дата оновлення: 01.01.2020. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>. (дата звернення: 10.09.2022).
2. Карпова Т. М. Ответственность нотариуса – юридическая ответственность специального субъекта. *Нотариальная практика*. 2011. № 1. С. 27–32.
3. Грек Т. Б. Правова природа юридичної відповідальності: поняття принципи та види. *Адвокат*. 2010. № 10 (121). С. 41–45.
4. Про нотаріат : Закон України від 02.09.1993 № 3425-ХІІ. Дата оновлення: 19.08.2022 . URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12>. (дата звернення: 10.09. 2022).
5. Білько К. Ф. Адміністративно-правове забезпечення організації та діяльності нотаріату в Україні : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2015. 206 с.
6. Нотаріат в Україні : навч. посіб. / За ред. В. М. Бесчастного. Київ : Знання, 2008. 494 с.
7. Ільсва Н. В. Правове регулювання нотаріальної діяльності в Україні: адміністративно-правові засади : дис. ... канд. юрид. наук.: 12.00.07. Харків, 2011. 196 с.
8. Ільїна Ю. П. Особливості правового статусу нотаріуса у деяких зарубіжних країнах. *Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету*. 2013. № 5. С. 148–152.
9. Bärman, J. (1968). *Freiwillige Gerichtsbarkeit und Notarrecht*. Berlin; Heidelberg : Springer-Verlag, 1968. 400 с.
10. Денисяк Н. М. Деякі аспекти діяльності нотаріусів в Німеччині. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2016. № 3. С. 47–49.
11. Informationsportal der Bundesnotarkammer. [Електронний ресурс] URL : <https://www.notar.de/>. (дата звернення 04.08.2022).
12. Василів С., Сорочкіна О. Світові системи нотаріату: порівняльний аналіз. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. *Юридичні науки*. 2020. Т. 7. № 1. С. 134–140.
13. Bundesnotarordnung. (1937) Zuletzt geändert durch durch Art. 2 G v. 15.7.2022 I 1146. URL: <http://www.gesetze-im-internet.de/bnoto/index.html>. (дата звернення 10.08.2022).
14. Дергітьова О. Г. Нотаріальні акти в системі правових актів сучасного права: загальнотеоретичне дослідження : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Одеса, 2017. 201 с.
15. Ordonnance N°45-2590 du 2 novembre 1945 relative au statut du notariat. URL : <https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/LEGITEXT000006069175/>. (дата звернення: 10.08.2022).
16. Quelle est la responsabilité du notaire? Comment régler un litige avec un notaire? Recours du client et contrôles du notaire. [Електронний ресурс] URL : <https://www.notaires.fr/fr/profession-notaire/role-du-notaire-et-ses-principaux-domaines-d-intervention/comment-regler-un-litige-avec-un-notaire/>. (дата звернення: 09.08.2022).
17. Réforme de la déontologie et de la responsabilité des notaires. [Електронний ресурс] URL : <https://www.notaires.fr/fr/actualites/reforme-de-la-deontologie-et-de-la-responsabilite-des-notaires/>. (дата звернення: 04.08.2022).
18. Ley del Notariado de 28 de mayo de 1862. [Електронний ресурс] URL : [https://www.boe.es/eli/es/1/1862/05/28/\(1\)/con](https://www.boe.es/eli/es/1/1862/05/28/(1)/con). (дата звернення: 04.08.2022).

19. Про нотаріат : Закон Естонської Республіки від 01.11.1993 р. *Офіційний веб-сайт Нотаріальної Палати Естонської Республіки*. URL: <http://www.notar.ee/910>. (дата звернення: 04.08.2022).

20. Andresen, E., Riigivastutus ilma riigi vastutusest: notari, kohtuaituri ja vandetõlgi isiklik ametivastutus Euroopa õiguse ja riigioiguse vaatepunktist, lk. 601–611. URL: https://www.juridica.ee/article.php?uri=2006_9_riigivastutus_ilma_riigi_vastutusest_notari_kohtuaituri_ia_vandet_lgi_isiklik_ametivastutus_. (дата звернення: 04.08.2022).

21. Notariaadiseadus. Vastu võetud 06.12.2000. RT I 2000, 104, 684. URL : <https://www.riigiteataja.ee/akt/748710>. (дата звернення: 04.08.2022).

22. Notari distsiplinaarvastutuse seadus. RT I 1995, 75, 1322; 14.03.2011, 26. URL : <https://www.riigiteataja.ee/akt/114032011026>. (дата звернення: 04.08.2022).

References:

1. Konstytutsiia Ukrainy vid 28 chervnia 1996 r. (1996) N. p. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy - Information of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 30, art. 141. [in Ukrainian].

2. Karpova, T. M. (2011) *Otvetsvennost notaryusa – yurydycheskaia otvetstvennost spetsyalnogo sub'yekta. Notaryalnaia praktyka - Notary practice*, 1, 27-32. [in Ukrainian].

3. Hrek, T. B. (2010) *Pravova pryroda yurydychnoi vidpovidalnosti: poniattia pryntsyyp ta vydy. Advokat - Lawyer*, 10 (121), 41-45. [in Ukrainian].

4. Pro notariat; Zakon Ukrainy vid 02.09.1993 № 3425-XII. (1993) [Electronic resource] N. p. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12>. [in Ukrainian].

5. Bilko, K. V. (2015) *Administratyvno-pravove zabezpechennia orhanizatsii ta diia lnosti notariatu v Ukraini. Candidate`s thesis*. Kyiv. [in Ukrainian].

6. Notariat v Ukraini: navch. posib. (2008) / V. M. Beschastnyi (Ed.) Kyiv: Znannia. [in Ukrainian].

7. Ilieva, N. V. (2011) *Pravovoe rehuliuвання notarialnoi diialnosti v Ukraini: administratyvno-pravovi zasady. Candidate`s thesis*. Kharkiv. [in Ukrainian].

8. Ilina, Yu. P. (2013) *Osoblyvosti pravovoho statusu notariusia u deiakykh zarubizhnykh krainakh. Naukovyi visnyk mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu - Scientific Bulletin of the International Humanitarian University*, 5, 148-152. [in Ukrainian].

9. Bärmann, J. (1968) *Freiwillige Gerichtsbarkeit und Notarrecht* / J. Bärmann. Berlin ; Heidelberg : Springer-Verlag. [in German]

10. Denysiak, N. M. (2016) *Deiaki aspekty diialnosti notariusiv v Nimechchyni. Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal - Legal scientific electronic journal*, 3, 47-49. [in Ukrainian].

11. Informationsportal der Bundesnotarkammer. (N. d.) [Electronic resource] N. p. URL : <https://www.notar.de/>. [in German].

12. Vasyliv, S., Sorochkina, O. (2020) *Svitovi systemy notariatu: porivnialnyi analiz. Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnika». Yurydychni nauky - Bulletin of the Lviv Polytechnic National University. Legal sciences, Vol. 7, 1, 134-140*. [in Ukrainian].

13. Bundesnotarordnung (N. d.) [Electronic resource] N. p. URL : <http://www.gesetze-im-internet.de/bnoto/index.html>. [in German].

14. Derhilova, O. H. (2017) *Notarialni akty v systemi pravovykh aktiv suchasnoho prava: zahalnoteoretychne doslidzhennia. Candidate`s thesis*. Odesa. [in Ukrainian].

15. Ordonnance n°45-2590 du 2 novembre 1945 relative au statut du notariat. (N. d.) [Electronic resource] N. p. URL : <https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/LEGITEXT000006069175/>. [in French].

16. *Quelle est la responsabilité du notaire? Comment régler un litige avec un notaire ? Recours du client et contrôles du notaire*. (N. d.) [Electronic resource] N. p. URL : <https://>

www.notaires.fr/fr/profession-notaire/role-du-notaire-et-ses-principaux-domaines-d'intervention/competence-regler-un-litige-avec-un-notaire. [in French].

17. Réforme de la déontologie et de la responsabilité des notaires. (N. d.) [Electronic resource] N. p. URL : <https://www.notaires.fr/fr/actualites/reforme-de-la-deontologie-et-de-la-responsabilite-des-notaires>. [in French].

18. Ley del Notariado de 28 de mayo de 1862. (N. d.) [Electronic resource] N. p. URL : <https://www.boe.es/eli/es/l/1862/05/28/1/con>. [in Spanish]

19. Pro notariat: Zakon Estonskoi Respubliki vid 01.11.1993 r. (1993) *Ofitsiinyi veb-sait Notarialnoi Palaty Estonskoi Respubliki - Official website of the Notary Chamber of the Republic of Estonia*. [Electronic resource] N. p. URL : <http://www.notar.ee/910>. [in Estonian].

20. Andresen. E. (N. d.) Riigivastutus ilma riigi vastutusega: notari, kohtutäituri ja vande tõlgi isiklik ametivastutus Euroopa õiguse ja riigiõiguse vaatepunktist, lk. 601-611. [Electronic resource] N. p. URL : https://www.juridica.ee/article.php?uri=2006_9_riigivastutus_ilma_riigi_vastutusega_notari_kohtut_itari_ja_vandet_lgi_isiklik_ametivastutus. [in Estonian].

21. Notariaadiseadus. Vastu võetud 06.12.2000. RT I 2000, 104, 684. (N. d.) [Electronic resource] N. p. URL : <https://www.riigiteataja.ee/akt/748710>. [in Estonian].

22. Notari distsiplinaarvastutuse seadus. RT I 1995, 75, 1322; 14.03.2011, 26. (N. d.) [Electronic resource] N. p. URL : <https://www.riigiteataja.ee/akt/114032011026>. [in Estonian].

Стаття надійшла до редакції 08.08.2022

Veselov M., Doctor of Science of Law, Professor, Kryvyi Rih Educational and Scientific Institute of Donetsk State University of Internal Affairs (Kryvyi Rih - Kropyvnytskyi, Ukraine)
Ladina L., Graduate Student Odessa State University of Internal Affairs (Odessa, Ukraine)

LEGAL LIABILITY OF NOTARIES UNDER THE LAW OF UKRAINE IN THE CONTEXT OF THEIR BELONGING TO THE LATIN-TYPE NOTARIAL SYSTEM

The article is devoted to the analysis of the legal responsibility of notaries in notary systems of the Latin type in order to borrow positive experience for the modernization of the institution of legal responsibility of notaries in Ukraine. Proper performance by notaries of their duties is a guarantee of guaranteeing every citizen the observance of his rights and freedoms. Ukraine is on the path of European integration, therefore legislation in the field of notarial activity must meet European standards. Being a member of the International Union of Latin Notaries, Ukraine needs to bring national legislation into line with the main characteristics of Latin notaries, including in the field of notary legal responsibility. The result of the establishment and formation of the Latin-type notary was a long evolution of legal ideas in the countries of the Romano-Germanic legal system. These legal ideas are the result of the development of culture and human civilization and valuable achievements of legal science.

Latin-type notary is divided into: German-style notary, French-style notary and mixed form of notary.

The scientific article examines each of the types of the Latin notary system. The notary of the German model is built in such a way that the function of the notary is excessively formalized, since the notary does not take an active part in conducting consultations, negotiations, requesting necessary documents, etc., which actually constitutes preparation for

notarial actions. The work of a notary is reduced only to the development of the appropriate, necessary act for the client and its further certification. The notarial system of the Latin type of the German model was studied in the scientific work on the example of Germany.

The French model of the Latin notary, unlike the German model, is characterized by the initiative of the notary himself from the moment an interested person approaches him and the presence of close interaction between them during the entire time of the notarial act. The French model was considered on the example of France.

A mixed model, which combines elements of the German and French models, was examined using the example of Spain and Estonia.

Studying the peculiarities of legal responsibility in countries with a Latin-type notary system, a conclusion was made about the need to improve the legislation of Ukraine regarding the application of the institution of notary legal responsibility.

Keywords: notary, notary, private notary, legal responsibility of a notary, notary system of the Latin type, types of legal liability, violation of notary ethics.

DOI: 10.33766/2524-0323.99.40-51

УДК: 340.5+342.7

*Іванов С. Б., аспірант кафедри філософії права та юридичної логіки
Національної академії внутрішніх справ, помічник-консультант народного
депутата України (м. Київ, Україна)*

e-mail: sergiy2015ivanov@gmail.com

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-0063-9448>

MAGNA CARTA 1215 ТА КОНСТИТУЦІЯ ПИЛИПА ОРЛИКА 1710: ГНОСЕОЛОГІЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЗАСТОСУВАННЯ КОМПАРАТИВНО-ПРАВОВОГО ПІДХОДУ

В умовах сучасної розбудови українського конституціоналізму та законодавчих реформ актуальним залишається питання дослідження світоглядно-методологічних джерел та філософсько-правового, соціокультурного, політичного контекстів створення видатних пам'яток вітчизняної конституційної думки, однією з яких є Конституція Пилипа Орлика, що стала вершиною правотворчості України ранньомодерної доби.

У статті здійснено філософсько-правову рефлексію суголосності між джерелом англійської конституції Magna Carta 1215 року та Конституцією Пилипа Орлика 1710 року на предмет відображення в них універсальних цінностей природного права. Зв'язок продиктований зокрема й тим, що як Magna Carta займає першість у процесі юридизації людських прав загалом, так і Конституція Пилипа Орлика, в умовах пануючого у Європі початку XVIII століття абсолютизму, уперше на конституційному рівні зафіксувала запобіжники проти узурпації влади гетьманом. Такими інструментами в Конституції виступили принцип поділу влади, виборність вищих посадових осіб, узаконювання основ парламентаризму та інституту генеральних радників, контроль за користуванням державною скарбницею.

Акцентовано увагу на застосованому компаративно-правовому методі, який враховує не тільки багатоманітність джерел права різних правових систем, але й такі